

Ж. С. Қапашева, Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының магистранты, полиция аға лейтенанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Қылмыс пен әкімшілік құқық бұзушылықтың әлеуметтік-құқықтық табиғатының ортақтығы

Аннотация. Қазіргі заңнамаларда қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтың арасында алпыстан аса айырмашылықтар бар екенін заңгер ғалымдар өз еңбектерінде қарастырып жүр. Автор осы мәселені егжей-тегжейлі қозғайды. Кінәлінің бұрын жасаған әкімшілік құқық бұзушылығы мен алдағы болатын көбінесе біртектес болып келетін қылмыстық қылығының арасындағы өзара байланыстылық олардың ішкі себептер ортақтастығының, бірыңғай негіздердің болатындығын көрсетеді. Бұл негіздерді былайша қарастырады: қылмыс жасауға бағдар беретін тұлғалық қасиеттердің өзгешелігі оны жасау кезінде пайда болмайды, тұлғаның инабаттылық қалыптасу жағдайының барлық жиынтығының бұған дейінгі нәтижелерінен қалыптасатындығы, қоғамға қауіп төндірген адамды ғана қылмыскер деп тануға болатындығына сәйкес, жеке адамның белгілі бір әлеуметтік белгілері мен қасиеттерінің жиынтығын назардан тыс қалдыруға болмайтығын дәлелдейді.

Түйін сөздер: қылмыс, қылмыстық құқық, әкімшілік құқық, әкімшілік құқық бұзушылық, жеке тұлға, қылмыс жасау, қылмыстың алдын алу, жолын кесу, теріс қылық.

Жеке тұлғаның қылмыс жасауын алдын ала ескерту, жолын кесу шараларын жүзеге асыру ісінде, осы қылмыстан сақтандыру шараларын жүзеге асыру, қылмыстардың себептері және оларды жасауға мүмкіндік беретін жағдайларды анықтаудың маңызы айрықша зор. Өйткені, қандай да болмасын қылмыстың жауаптылығы туралы мәселелерді зерттеу тек қана оның қылмыстық-құқықтық жағын ғана емес, сонымен бірге криминологиялық жағын зерттеуді талап етеді. Бұндай зерттеудің түпкі мақсаты қандай да бір қылмыстың алдын алу, жолын кесу және ашуға байланысты бағытталған шаралардың тиімділігін арттыруға келіп саяды.

Сондықтан бұл шараларды зерттеу ең алдымен қылмыстың жағдайы мен қарқынын (динамикасын), оны жасаған субъектілердің жеке тұлғасын, оның жасалуына мүмкіндік туғызатын себептер мен жағдайларын және осы қылмыспен күрестің нәтиже-қорытындыларын мұқият және жан-жақты түрде зерделеумен байланысты болуы қажет.

Әлбетте, әкімшілік құқық бұзушылықтың өрши келе қылмысқа ұласу механизміндегі теріс қылыққа еліктеушілік өз бетімен келе қоймайды, бұл жерде болмай қоймайтын шарасыздық та мүмкін емес. Солай бола тұрса да, тәжірибе көрсеткеніндей, қоғамға жат қылықтың жүйелілігі мен сипаты, сөз жоқ, теріс қылық пен қылмыстың арасын бөліп тұратын шекті бұзуға субъектінің қашанда психологиялық тұрғыда әзір екендігі байқалады. Сонымен бірге, мұндай адамдардың өздері қылмыстық қауіпті ғана емес және басқа адамдарды, әсіресе жастарды, кәмелетке толмағандарды қылмыстық әрекетке тартуға бейім келеді.

Криминологтардың зерттеулерінде қылмыскер тұлғалардың әлеуметтік ерекше типі, яғни елеулі және біршама тұрақты әлеуметтік жат мінездер мен ерекшеліктерді жақтаушылар ретінде заңды түрде әлеуметтік ортаның жағымсыз факторларының ықпалымен қалыптасады, оған қоса бұл үдерістің әртүрлі сатысына бірдей емес, көбінесе қылмысқа ұласатын өршімелі қоғамға жат белсенділік тән болатыны айтылады. Басқаша, «егер адам белгілі бір бағытта бірнеше рет әкімшілік құқық бұзушылық жасайтын болса, онда ол алдағы уақытта бұрын жасаған құқық бұзушылығымен біртектес қылмыс та жасайды» деген белгілі бір дәрежедегі ықтимал болжам айтуға болады [1]. Оның үстіне, егер құқық бұзушы жазаланбай қалса не әкімшілік жаза оған тиісті ықпал жасай алмаған болса (мысалы, өзінің онша елеулі

еместігіне қарай), онда мұндай адамның тарапынан қылмыс жасау ықтималдылығы айтарлықтай арта түседі. Бұл, жазаланбаған кәдіпкі теріс қылық біртіндеп өрши береді де, ақыр соңында өкініш тудыратын жағымсыз зардаптарға әкеп соғады. Жалпыға бірдей мәлім жағдай, әкімшілік құқық бұзушылық пен қылмыстардың көпшілігі белгілі бір қоғамдық қатынастарға ғана қол сұғады. Мұндай жағдайдың болуы — қоғамдық қатынастардың құқықтық қорғалуына қатысты негізделген объективті шындық. Мұндай құқыққа қайшы іс-әрекеттердің аралас (біртектес) құрамы үшін белгілі бір ережені, норманы, стандартты (өртке қарсы, жолда жүру, салық, кеден және т. б.) бұзу (сақтамау) сияқты біртектес объективті белгілер тән. Қолданыстағы заңнамаларда қылмыстық әрекеттер мен әкімшілік құқық бұзушылықтың 60-тан аса аралас құрамының қарастырылуы тегін емес. Бұлармен, яғни аралас құраммен қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылық заңнамаларында бар шындық деп санасқан жөн. Кінәлінің бұрын жасаған әкімшілік құқық бұзушылығы мен алдағы болатын көбінесе біртектес болып келетін қылмыстық қылығының арасындағы өзара байланыстылық олардың ішкі себептер ортақтастығының, бірыңғай негіздердің болатындығын көрсетеді. Мамандар, бұл жөнінен мынадай тұрғыларды бөліп қарастырады:

– біріншіден, қылмыс жасауға бағдар беретін тұлғалық қасиеттердің өзгешелігі оны жасау кезінде пайда болмайды, тұлғаның инабаттылық қалыптасу жағдайының барлық жиынтығының бұған дейінгі нәтижелерінен қалыптасады;

– екіншіден, нақты бір қылмысты жасауда өзінің қоғамға қауіптілігін жүзеге асырған адамды ғана қылмыскер деп тануға болатындығына сәйкес, дәлелдеуді қажет етпейтін барлық жағдайда, қылмысқа дейін оны жасауда субъективті жағдай ретіндегі оның қоғамға қауіпті қылығына негіз болған жеке адамның белгілі бір әлеуметтік белгілері мен қасиеттерінің жиынтығын назардан тыс қалдыруға болмайды;

– үшіншіден, қоғамдық қауіптілікті анықтайтын тұлғаның әлеуметтік қайшы қасиеттері қылмыспен ғана көрінбейді, сонымен бірге кейде қылмыстық емес, биморальдық, азғындық сипаттағы қылықтарынан көрініп, сөз жоқ оның жалпы мінез-құлқына кеселін тигізеді.

Бейморальдық және азғындық қылықтар, егер белгілі бір қоғамдық қатынастарды айтарлықтай бұзатын болса, әкімшілік теріс қылық қылмыстық сипатына ие болады. Сондықтан қылмыскердің қоғамға қауіпті тұлғасының қалыптасуы мен дамуы барысында туындаған себепті байланыстар тізбегіне әкімшілік құқық бұзушылық жасаудағы өткен тәжірибесін қоса отырып, толықтырғанды жөн деп санаймыз. Объективті де субъективті факторлардың ықпалымен қалыптасқан жеке адамның тұлғалық сапалы сипаттамаларының бірі қоғам рұқсат еткен (қолдаған) мінез-құлық нормаларынан белгілі бір шекте ауытқу дәрежесін түсіне білуі болып табылады. Ол адамның жалпыға бірдей тыйым салушылық пен инабаттылық принциптерін түйсігіне қалай түйгеніне және оның онымен ішкі келісімімен немесе келіспеумен (моральдық-инабаттылық және құқықтың институттарының субъективті бағалануы), мінездің қалыпты дамыған немесе бұзылған қасиеттеріне (ашушандығы, қаталдығы, қатыгездігі, өзімшілдігі, арсыздығы, өрескелдігі және қоғам мен адам мүдделеріне немқұрайлылықты қалыптастыратын басқа да теріс қасиеттер) байланысты болады. Дау жоқ, мінездің жағымсыз қасиеттері болғанның өзінде де адам өзінің ойлаған құқыққа қайшы қылықтарын әрқашан жүзеге асыра ала бермейді. Қоғам жалпы алғанда қылмыстық қылыққа, әсіресе тұлғаға немесе жеке меншікке қол сұғумен қатысты қылыққа теріс қарап оны айыптайды. Еліміздегі экономикалық және саяси жүйелердегі жүргізіліп жатқан түбегейлі реформалар жанама құбылыс ретінде жаппай қоғамдық сананың елеулі түрде өзгеруіне әкеп соқтырды, бұл әсіресе құқық қорғау саласында белең алды. Бұған криминологиялық және әлеумет танымдық зерттеулер куә. Қазақстандық азаматтардың белгілі бір бөлігінің арасында алкогольді ішімдіктерді шамадан артық пайдалану, отбасындағы бұзақылық, ұсақ-түйек ұрлық сияқты мінез-құлық нормаларынан ауытқуға бөгет жоқ деген түсінік тараған. Халықтың елеулі бөлігінің қоғамдық сана-сезімінде жаппай қалыптасқан сипатқа ие болған әкімшілік құқық бұзушылықтың көптеген түрлеріне (жолда жүру ережесін бұзу, сауда саласында, жылу мен электр қуатын пайдалану және т. б.) төзімділікпен қараушылық бар. Бұрын айтылған жағдайларды негіз ретінде кейбір кеңірек тараған қылмыстар мен сол тектес әкімшілік құқық

бұзушылықтардың ара қатынастарын талдау қажет-ақ. Халықтың денсаулығы мен қоғамдық адамгершілігіне (имандылыққа) қол сұғатын қылмыстар мен құқық бұзушылықтарды салыстыру құқықтағы көптеген олқылықтардың жойылғанын көрсетеді. Мәселен, Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 442-бабы қоғамдық орындарда есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорларды өткізудің және (немесе) медициналық емес тұрғыдан тұтынудың жолын кесуге шаралар қолданбау үшін әкімшілік жауапкершілік белгілейді [2]. Осынысымен мынау тұтынудағы бұрын болған тыйым салушылықтардың арасындағы қарама-қайшылықтарды және осы әрекет үшін қандайда бір жауаптылық көзделмеген кемшілігін жойған.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Базаров Р. А. Соотношение преступлений и административных правонарушений: Новые аспекты проблемы // Актуальные проблемы борьбы с преступностью и правоприменительной практики: Межвуз. сб. науч. тр. — Красноярск, 2002. Вып. 5.
2. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі. — Алматы, 2015.

РЕЗЮМЕ

В литературе высказаны различные точки зрения относительно отличий уголовного преступления и административного правонарушений, автор исследует их различия в способах, средствах, механизмах, оценках.

RESUME

Despite the fact that the literature expressed different points of view on the difference between a criminal offence and administrative offenses, author researches their differences in the methods, tools, mechanisms, estimations of dataoffence.